

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR NOMIDAGI
ANDIJON DAVLAT UNIVERSITETI**

**TARIX FAKULTETI
JAHON TARIXI KAFEDRASI**

3-kurs “G” guruhi talabasi

QOSIMOVA SHAXNOZAXON

**AQSH JEYMS MEDISONNING
PREZIDENTLIK DAVRIDA**

5120300 – “Tarix” (mintaqalar va mamlakatlar bo‘yicha)
ta’lim yo‘nalishi

KURS ISHI

Ish rahbari: katta o‘qituvchi B. Abdullayev

Andijon – 2016 yil

Reja:

Kirish

- 1. Jeyms Medison AQSHning to'rtinchi prezidenti**
- 2. Jeyms Medison ma'muriyatining tashqi siyosati va AQSH – Angliya urishi**
- 3. Ijtimoiy va iqtisodiy hayot**

Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar

KIRISH

Mamlakatimiz mustaqillikga erishgandan so'ng jamiyat ijtimoiy siyosiy hayotining barcha jabhalarida keng o'zgarishlar davri boshlandi. Bu jarayon intellektual sohada ham o'z aksini topib , eng asosiy gumanitar fan hisoblangan tarix fani oldiga hal etilishi lozim bo'lgan dolzarb muommolarni ko'ndalang qilib qo'ydi . Chunki avvalgi yozilgan tarix sovet mafkurasiga singdirilgan bo'lib , tarixning ko'plab sahifalari qora dog' sifatida talqin qilinganligidir.

Mustaqillikga erishganimizdan so'ng xalqimizning yurti, til , madaniyati, qadryatlari tarixini bilishga , o'zligini anglashga qiziqishi ortib bormoqda . “O'zlikni anglash tarixni bilishdan boshlanadi ” – bu isbot talab bo'lmagan ushbu haqiqat davlat siyosati darajasiga ko'tarilishi zarur.¹ Buni amalga oshirish jarayonida eng avvalo ma'naviyatni tiklash , tug'ilib o'sgan yurtida o'zini boshqalardan kam sezmay boshini baland ko'tarib yurish uchun insonga albatta tarixiy xotira kerakdir . Biron bir jamiyat ma'naviy imkoniyatlarini odamlar ongida manaviy va axloqiy qadryatlarni rivojlantirmay hamda mustaxkamlamay turib o'z istiqbolini tasavvur eta olmaydi .

O'tgan davr mobaynida eski tuzumdan og'ir meros bo'lib qolgan ana shungay illatlarga el – yurtimizga nisbatan kamsitish va milliy manfaatlarimizni mensimaslik holatlariga barham berish ko'xna qadriyatlarimiz din – u diyonatlarimizni tiklash xayotimizda tarixiy adolatni qaror toptirish , ya'ni jamiyat qurish yo'lida xalqimizning ma'naviy yuksalishini o'z oldimizga qo'ygan oliyjanob maqsadlarga yetishda hal qiluvchi mezon deb qarash va shu asosida ish olib boorish biz uchun doimo ustuvor vazifa bo'lib kelganini va bugun ham e'tiborimiz markazida turganini ta'kidlash lozim.²

¹Каримов И.А. “Тарихий хотирасиз келажак йук” Т.; “Ўзбекистон” 1998. 3 - бет

² Каримов И.А “ Юксак маънавият енгилмас куч” Т.: “ Ўзбекистон” 2008 12 бет

Bugungi kunda O'zbekiston to'la huquqli asosda eng obro'li va nufuzli xalqaro tashkilotlar tarkibiga kirgan bo'lib, barcha qit'alardagi o'nlab mamlakatlar bilan do'stona aloqarni rivojlantirib bormoqda. Eng yirik bank va moliya organlari nodavlat va noxukumat tashkilotlari bilan yaqindan hamkorlik qilmoqda.

Biz tashqi aloqalarni xalqaro munosabatlarning turli yo'nalishlari bo'yicha muvaffaqiyatli rivojlantirishni xavfsizlik va barqarorlikning kafolati deb bilamiz. O'zbekiston dunyo uchun ochiq, biz ham dunyoning O'zbekistonga juda katta qiziqish bilan qarayotganligini his etmoqdamiz, bu esa O'zbekistonni barqaror rivojlanishi uchun eng yaxshi kafolatdir.

AQSH ilg'or industrial va sanoatning yuqori difersifikatsiyasiga ega bo'lib, neft sanoati (dunyoda ikkinchi o'rinda), metallurgiya (alyuminiy, qo'rgoshin, mis ishlab chiqarish bo'yicha eng yirik davlat hisoblanadi), mashinasozlik, ayronoslik, kimyo elektron, oziq – ovqat, yog'ochni qayta ishlash va boshqa sanoat sohalari keng rivojlangan.

Baliq ovini tashkil etish bo'yicha ham jahonda ilg'or mamlakatlardan biri. Qishloq ho'jalik mahsulotlarning katta qismi boshqa mamlakatlarga eksport qilinadi. Tashqi savdo hajmi bo'yicha jahondagi mamlakatlardan oldinda. Asosiy savdo hamkorlari g'arbiy Yevropa mamlakatlari, Kanada, Yaponiya.

Dastlab hindular istiqomat qilgan hozirgi AQSH hududiga yevropaliklar ilk bor XVI asrda kelishgan. Shimoliy Amerikani mustamlakalashtirish oqi-batida bu yerda XVIII asrga kelib 3 ta ta'sir zona tashkil topgan. Ispanlar Floridada, Texasda va Tinch okean sohillarida, Fransuzlar Buyuk ko'llar va Luizyanada, Inglizlar Atlantika sohillari bo'ylaridagi hududlarda o'rnashganlar. 1774 yilda 13 ta Britan mustamlakasi mustaqillik uchun kurash boshlab 1776 yil 4 iyulda AQSHning tashkil topishi bilan yakunlangan. J.Vashington va B.Franklin tamonidan tuzilgan demokratik davlatning asosiy tamoyillari bilan birga shtatlarning keng

huquqlari hamda kuchli federal hokimyat tamoyillari chambarchas bog'lanib ketgan Konsititutsiya 1787 yil 17 sentabrda qabul qilingan.

XIX asrning birinchi yarmida AQSH hududlarining kengaytirilishi yangi yerlarni xarid qilish bilan birga (Fransuzlardan Luizyanani , Ispanlardan Flo-ridani) o'zga davlatlarning kaloniyalarini bosib olish vositasida amalgam oshirilgan . Yangi yerlarni kolonizatsiya qilish mahalliy hindularni bo'ysundirish yo'li bilan olib borilgan .

Shimoliy va janubiy shtatlar o'rtasidagi iqtisodiy va madaniy qarama – qarshiliklar 1781 yilda Fideratsiyadan ajralib chiqishni e'lon qilgan 11 ta janu-biy shtatlar Konfederatsiyasining tashkil etilishiga olib kelgan .

Fuqorolar urushi boshida bir qator muvoffaqiyatlarni qo'lga kiritgan ja-nubliklar oxir oqibatda mag'lubiyatga uchrab , shimol g'alaba qozonib fiderat-siyani saqlab qoldi .

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Yevropa va boshqa qit'alardan ko'plab muxojirlar ko'chib kelishi oqibatida AQSH iqtisodiy jihatdan qudratli davlatga aylangan .

Markaziy Amerika , Karib xavzasi mamlakatlari va Tinch okeanida o'z ta'sir zonalarini faollik bilan kengaytirib brogan , AQSH uzoq vaqtgacha Yevropada bo'lib o'tayotgan voqealarga nisbatan betaraflikni saqlab kelgan .

1. JEYMS MEDISON AQSHNING TO'RTINCHI PREZIDENTI

Jeyms Medison Amerika qirg'oqlariga dastlab 1652 yili qadam qo'ygan. Uning otasi Virginiyalik plantatorlardan biri bo'lib, ixtiyorida 600 akr yer uchaskasi mavjud edi. U qanday bo'lmasin o'ziga qarashli hududlarni ken-gaytirishga intilgan. Djems Medison AQSHning to'rtinchi prezidentini otasi hisoblangan, qaramog'idagi yerlarning 3/1 qismida qilchilikdan keng foyda-langan.

1651 yili 16 martda Jeyms Medison tug'ulgan. Uning oilasi Orenj graf-ligidagi eng yirik ikki oiladan biri hisoblangan. Medisonlar oilasi ingliz jentelmentlariga xos tarzda qaramog'idagi xususiy milkni mustaxkamlab qanday bo'lmasin kengaytirishga harakat qilgan. Medisonning otasi qanday bo'lmasin o'zining avlodlariga va farzandlarini mukammal darajada ma'lumot olishga diqqat bilan ahamiyat bergan.

Shuning uchun kichik Medisonni 11 yoshidanoq xususiy maktabga bergan, u yerda grek va rim yozuvlarini asarlari o'rgatilar edi. Maktabni yakunlagandan so'ng, Atlantika bo'yidagi uch katta bo'lmagan Nyu – Jersi mustamlakasida joylashgan kollejda o'qishni davom ettirdi.

Bu yerda o'qish faoliyati davomida eng yetuk va ko'zga ko'ringan antik davr va zamonaviy faylasuf, yurist va tarixchilarning faoliyati bilan yaqindan tanishgan. O'qish davomida uning eng qiziqtirgan sohalardan biri – “ Davlat va huquq” predmeti bo'lgan. Xatto qiziqishi yuqori darajada bo'lganligi bois,

Kuniga faqat 3 soatgina dam olgan. Bunday kuchli darajadagi ilmiy mash-g'ulotlar uning salomatligiga ham zarar yetkazgan, og'ir kasallikga muhtalo bo'lgan. Shu paytga qadar Medison o'z kasalligini biron kimsaga ham ay-tmagan, shu bilan birga, o'sha davr shifokorlari uning kasalligini aniq aytib berisha olmagan.³

³ Согрин В.В Основатели США. Исторические портреты. Москва 1983 год стр 125

Bir necha yil o'tganidan so'ng, uning qaynotasi D.P.Eyn shunday deb yozadi: "Mustaqillik uchun bo'lgan urush davomida Medison harbiy xizmatdan kasalliga tufayli ozod qilinadi."

1772 yili Medison Prinstonni tark etadi. Monpeleda 4 yil davomida istiqomat qiladi. Salomatliga yaxshi bo'lmaganligi bois ko'proq tabiat zonalarida kun o'tkazishga majbur bo'lgan. Ammo o'z hayoti davomida u Anglikan cherkovini virginiya namunasini tasdiqlagan xolda qulchilik va bo'ysunish haqida fikr bildirgan. Gazetadagi xatlarida esa Medisonning mustamlakalardagi inglizlarga qarshi tashviqotlar yaqqol ko'rinardi. Provensiyalardagi vatanparvarlik harakatlarida faol ishtirok etib, radikal yo'nalishga mansubligini namoyon etgan. O'nlab yozgan porlefletlarida kurashning maqsadlari aniqlanib, muvaffaqiyatga erishishga yo'naltirilganligi namoyon bo'lgan.

1774 yili "Ozodlik o'g'lonlari" jamiyatini quvvatlab, "Bostondagi choy-ho'rlik"da qatnashgan, shu yili kuzda esa, o'z qarashlarni ifoda etgan holda Filadelfiyadagi I kontinental kongresda barcha provensiyalarni metropoliyadan keladigan tovarlarni qabul qilmaslikka chorlagan.

Shimoliy Amerika va Angliya o'rtasidagi xarbiy to'qnashuv natijalari Medisonni qanday bo'lmasin har qanday holatda ham havotirga solgan. Bunda xarbiy harakatlarda ishtirok etgan negr qullarning ozodligi masalasi turardi. Chunki Medisonning o'zi ham plantator edi.

Shuning uchun qirollik askarlari va vatanparvarlar o'rtasida jang harakatlari boshlanganidan so'ng 1775 yilning aprel oyida Virganiyada tezkorlik bi-lan xavfsizlik komiteti tashkil etilib, favqulotda militsiya birlashmalari tashkil etishga kirishildi. 1775 yil oktabr oyida 24 yoshli Jeyms Medison Orenj grafligi militsiya podpalkovniki lavozimiga erishdi.⁴ Bu sohada uning eng katta muvaffaqiyati quroldan o'q otish hisoblanib, xech kim xech qachon uning o'qidan qutila olmagan.

⁴ Согрин В.В Основатели США. Исторические портреты. Москва 1983 год стр 128

1775 yil aprel oyida Virginiya gubernatori lord Donleor Norfolk – Xemton rayonida qochib loyalist guruxlarga qo'shilib ketgan . Shundan so'ng mahalliy vatanparvarlar kontinental kongresga ahvolni ma'lum qilishadi. Kongres javobiga ko'ra , yangi hukumat tuzishni , uni eng avvalo biron virginiyalikka ixtiyoriy topshirilishi bayon qilinadi . Shundan so'ng , favqulodda konvent va saylov kunlari belgilanadi . Ikki deputatlik o'rniga Orenj grafligidan ikki shaxs : Jeyms Medison va eng obro'li xonododlardan xisoblangan Taylorlar oilasidan vakil ko'rsatilgan .

1776 yilning may oyida Vilyamsburgda ochilgan ta'sis konventida ular ikkalasi ham o'z o'rnini egallashgan .

Medisonning siyosiy faoliyatini boshlanishi juda serqirrali bo'lib, u dastlab shtatning ijroiya sovetiga a'zo etib saylangan , muddati tugaganidan so'ng qayta saylangan . Bu uning siyosiy faoliyatidan eng yuqori mansab bo'lib qolmay , balki o'tish davri vazifasini o'tagan deputatlik vakolati tugaganidan so'ng Vilyamsburgga qaytgan . Kontinental kongresda o'z deputatlik faoliyatini amalgam oshirish jarayonida T.Jeferson , R.G.Li , P.Genri va J.Meyson-lar bilan birgalikda qonun chiqaruvchi yig'ilish liderligi va gubernatorligini navbat bilan amalga oshirishgan . Mana shunday siyosiy faoliyatini rivojlanti-rishdagi o'ziga xos "kvartet" 1779 yili uni Kontinental kongresga Virginiya-ning vakili sifatida saylanishiga imkon bergan .

Medison Filodelfiyaga Kontinental kongres yig'ilishiga kelganda , o'zining shtatini har qanday haq – huquqlarini qat'iy himoya qilgan . Bundan tashqari o'z faoliyati davomida yosh deputat "Mening vatanim - Verginiya" formulasi asosida faoliyat ko'rsatgan . Konngres a'zolari hisoblangan Vashington va Jefersonlar janublik bu deputatni uzoq kuzatishgan . Ammo Medison Kongres ishiga ma'lum tanaffuslar bilan ishtirok etgan , chunki kassalligi bois ko'proq uyda bo'lgan.

1776 yili J.Medison "Konfederatsiya va abadiy ittifoq moddalari" ni ishlab chiqdi . Kontinental kongres bu moddalarni 1777 yilning noyabrida

qabul qildi va ular 1781 yili kuchga kirdi . Biroq mazkur moddalar tamonidan joriy etilgan hukumat shakli qator kamchiliklarga molik edi .

Yangi siyosat Amerika koloniyalari metropoliya manfaatlari uchun mav-judliga va siyosiy jihatdan tobe ijtimoiy jihatdan esa quyi ekanligi haqidagi asriy tushunchalarni rad etdi.⁵

Bu nazariya davlatni kengaytirishni bildirib, tenglik manfaatlari bilan imti-yoz sifatida emas, balki huquq tarzida taqdimlash tamoyiliga almashtirildi. Shimoliy –g’arbiy Ordonaning mazkur ma’rifatparvar qarashlari Amerika xalq siyosatining asoslarini shakillantirishga zamin yaratdi. J.Vashington ta’kid-laganidek, Parij sulhi va Konsititutsiya ishlab chiqarilishi mobaynidagi davrda ta’kidlaganidek shtatlar faqat “qumdan to’qilgan arqon” yordamida birlash-tirilgan edi. Potamak daryosida kema qatnovi borasidagi Merilend va Virjiniya shtatlar orasidagi baxslar 1786 yili Merileendning Annapolis shah-rida besh shtat vakillarining konfrensiyaga chorladi. Vakillardan biri A.Xamilton tijorat masalalari o’zga siyosiy va iqtisodiy masalalar bilan shu qadar uzviy bog’langanligi xamda o’rtadagi vaziyat shu qadar jiddiy tus olgani tufayli o’rtadagi baxslar mazkur vakolatsiz yig’in tamonidan hal etilishi amri mahol ekanligiga o’z hamkasblarini ishontira olgan.

Bu masalalar hal etilishi uchun barch shtatlar o’z vakillarini kelgusi yil bahorda Filodelfiyada o’tkaziladigan yig’inga tayinlanishlariga da’vat etdi. Kontinental kongres dastlab bunday shijoatli qadamdan g’azablangan, biroq Virjiniya shtati J.Vashingtonni vakil sifatida saylanganini bilgach, norozilik ancha pasaygan. Kuz va qish oylarida Roy Aylenddan boshqa o’zga barcha shtatlarda saylovlar o’tkazilgan.

1787 yilning may oyida Filodelfiyaning Shtatlar uyida o’tkazilgan Federal Konventga vakillar sifatida ko’zga ko’ringan arboblal to’plangan. Shtatlarning qonun chiqarish tarmoqlari kolonikal va shtat hukumatlarida,

⁵ Согрин В.В. Идейная тегония в Амерканской ревалюции XVIII века . М.: 1980 стр 87

Kongres sud adliya va armiya sohalarida tajribali rahbarlarni yuborishdi. O'zining to'g'ri so'zligi va inqilob davrida ko'rsatgan harbiy rahbarlik iste'dodi tufayli mam-lakatning mashxur fuqorosi deb hisoblangan J.Vashington majlisni olib bo-ruvchi rais etib saylangan. Ancha faollar orasida Pensilvaniyalik ikki vakil ummumilliy hukumat zarurligini aniq ko'rib turgan gubernator Morri va davlat g'oyasi yo'lida betinim xizmat qilayotgan Jems Uilson ko'zga ko'ringan arboblari edi.

Pensilvaniya shtatida saylangan vakillar orasida xalq hizmati va ilmiy yutuqlar sohasidagi faoliyatning yuqori cho'qqisiga yaqinlashgan B. Frenslin ham bor edi.

Virjiniya shtatidan esa shtat hukumatining yosh amaliyotchisi siyosat va tarix sohasida ko'zgako'ringan olim bir xamkasbining ta'biri bilan aytganda, sanoat va amaliyot ruhi ila munozaralarda har qanday masala yuzasida a'lo darajadagi xabardor inson – Jeyms Medison ham tashrif buyurgan edi. Ayni paytda Jeyms Medison ham AQSH Konsititutsiyasining otaxoni sifatida tan olingan edi.

Masachuseti shtati yosh va tajribali Rufus King va Elbirj Jerri yuborgan . Poyafzalchilikdan sudyalikka ko'tarilgan Rojer Sherman Konnektikut shtatining vakillarida biri edi . Nyu-Yorkdan A Xamilton kelgan edi .

Konvent ishida Fransiyaga elchi qilib yuborilgan T.Jeferson va Buyuk Britaniyaga elchi sifatida yuborilgan S.Adamslar qatnasha olmaganlar. Jami 55 ta vakil qatnashib, ularning orasida yoshlar ko'pchilikni tashkil etar edi. Konfrensiya vakillarining o'rtacha yashi 42 yosh edi. Uning ishtirokchilari faqat Konfrensiya moddalariga qo'shimchalar kiritish vakolatlarini olgan edilar, ammo keyinchalik J.Medison ta'kidlaganidek, vakillar “o'z o'lkalariga jasur ishonch ila” moddalarni bir chetga surib qo'yib hukumatning tamomila yangi shaklini barpo etishga kirishib ketdilar.⁶

⁶ Согрин В.В. Идеиния тегония в Амерканской ревалюции XVIII века . М.: 1980 стр 144

1787 yilning 17 sentabrida 16 xafta mobaynidagi o'ychan fikr va mulohazalar natijasida yuzaga kelgan Konsititutsiya majlisda qatnashayotgan 42 vakilning 39 tasi tamonidan imzolangan. Konvent o'z ishini tugatgach, a'zolari majlisini shaxar tavernasiga ko'chirib birgalikda tamaddi qilishdi. Biroq yanada mukammalroq ittifoq yo'lidagi hal etuvchi kurash hali oldinda edi. Bu hujjat kuchga kirishi uchun hali xalq tamonidan oshkora saylangan shtat konventlarining roziligi mavhum edi.

Konvent qaroriga binoan 13 ta shtatning to'qqiztasini konventlari tasdiqlagach, Konsititutsiya kuchga kirishi kerak edi. 1788 yilning iyunida talab etilgan 9 ta shtat Konsititutsiyani tasdiqladi, ammo Virjiniya va Nyu-York o'z tasdiqlarini bermadilar. Ushbu ikki shtatning rozilgisiz Konsititutsiya hech qachon obro'li maqomga erisha olmasligini aksariyati his etdi. Ko'plarga esa bu hujjat havf – hatarga to'la bo'lib ko'ringan, u ta'sis etuvchi kuchli markaziy hukumat, ular zulm o'tkazmasmikin va og'ir soliqlar domiga g'arq etib, urush qirg'inlarga muhtalo etmasmikan, degan savol barchaning dilida bor edi. Bunday savollarga turli-tuman yondashuvlar ikkita partiyaning shakillanishiga olib keldi. Ular : Kuchli markaziy hukumat tarafdori bo'lgan Federalistlar va ayrim shtatlarning erkin birlashmasini afzal ko'rgan – Antifederalistlar edi. Ikkala tarafning ham ehtirosli dalillari matbuot, qonun chiqaruvchi tarmoqlar va shtat konventlari orqali oshkor etilgan.

Konsititutsiyaning biz Qo'shma shtatlar xalqi degan debocha iborasiga norozilik bildirish orqali Virjiniyalik Antifederalistlar taklif etilayotgan yangi hukumatga hujum qilishdi. Vakillar fikricha Konsititutsiyada shtatlarning nomini atamaslik tufayli mazkur shtatlar o'z huquqlari yoki kuch – qudrat vakolatlarini saqlab qola olmas edi. Virjiniya Antifederalistlari markaziy hokimyatga vakolat berishdan cho'chigan mamlakat ichkarisidagi fermerlar nomidan so'zlovchi asosiy notiqqa aylangan Panrik Henri tamonidan boshqarilar edi. Ikkilanib turgan vakillar Virjiniya Konventi huquqlar bitimini tavsiya etgan

taklif tufayli ishontirildi va Antifederalistlar Federalistlar bilan birlashib 25 iyun kuni Konsititutsiyani tasdiqlashgan imzo chekdilar.

Nyu – Yorkda A.Xamilton, Jon Jey va Jemas Medison “Federalist Risolalari” nomi bilan mashxur risolalar silsilasida Konsititutsiyani tasdiqlashga da’vat etishgan Nyu – York gazetalarida chop etilgan mazkur maqolalar bir – biridan ayri va bir – biridan cheklovchi va muvozanatlovchi ijroiya qonun chiqarish va sud yuritish tarmoqlariga molik markaziy federal hukumat borasida yangicha mumtoz dalil bo’ldi. “Federalist risolalari” Nyu – York vakillariga o’tkazgan ta’sir natijasida 26 iyul kuni Konsititutsiya tasdiqlandi.

Kuchli markaziy hokimyatga qarshi qarashlar Konsititutsiyaga qarshi chiqqanlarning yagona tashvishi edi. Shaxs erkinliklari va huquqlaridan cho’chish esa ko’plarni bir hilda tashvishga solar edi. Virjiniyaning 1776 yilgi huquqlar deklaratsiyasining muallifi Virjiniyalik J.Medison Konsititutsiya shaxs erkinliklari va huquqlarini qayd etilmagani bois yakuniy hujjatni imzolashdan bosh tortgan, Konsititutsion konventning uchta vakilidan biri edi. Patrik Xenri bilan birgalikda u Konsititutsiyaning Virjiniya tamonidan tasdiqlanishiga keskin qarshilik kompaniyasini uyushtirgan.

Beshta shtat va shu jumladan Masachuseteda mazkur qo’shimchalar darhol kiritilishi sharti bilan Konsititutsiyani tasdiqladi.

1789 yilning sentabrida birinchi Kongres Nyu -York shaxrida to’planganida shaxs huquqlarini himoyalovchi qo’shimchalar kiritishga da’vatlar deyarli yakdil tus oldi. Kongres mazkur 12 ta qo’shimchani tezda qabul qildi. 1791 yilning dekabrda 10 ta qo’shimchani Konsititutsiyaning tarkibiy qismiga ay-lantirish uchun yetarli darajada shtatlar tasdiqlashdi. Birgalikda ular Huquqlar Bilim sifatida tarixga kirgan. Ular inom rtuvchi imtiyozlari orasida quyidagi xavf bor edi : nutq, matbuot, diniy e’tiqod erkinluga hamda tenglikparvar yig’i-lishlar o’tkazish, norozilik bildirish va o’zgarishlar talab etish huquqi (birinchi qo’shimcha), sababsiz tintuv

o'tkazish, mulkni musodara etish va hibsga olish-dan himoyalash (to'rtinchi qo'shimcha), barcha jinoyi ishlar yuzasidan qonun-ga mutonosib, sud jarayoni o'tkazish (beshinchi qo'shimcha), adolatli va tez-kor sud mahkamasiga egalik huquqi (oltinchi qo'shimcha), befaxm va g'ayri-odatiy jazo qo'llanishidan himoyalash (sakkizinchi qo'shimcha) va Konsitut-siyada belgilanmagan qo'shimcha huquqlarga odamlarning ega bo'lishini ta'-minlash (to'qqizinchi qo'shimcha)

Xuquqlar Bilim qabul qilingandan davrdan beri konsitutsiyaga atigi 16 qo'shimcha kiritilgan . Ketma-ket qabul qilingan qaror qo'shimchalar feadal xukumatning tuzilishi va faoliyatini qayta ko'rib chiqqaniga qaramay ularning aksaryati Xuquqlar Bilmi o'rnatgan prezidentga ergashib shaxs xuquqlari va erkinliklarini yanada kengaytirgan .

2. JEYMS MEDISON MA'MURIYATINING TASHQI SIYOSATI VA AQSH – ANGLIYA URISHI

Bu davrda AQSH tashqi siyosatida bir qancha muammolar mavjud bo'lib, axvolni yaxshilash uchun qonunlar qayta tadbiq etilmay, biron bir ish qilishni imkoni yo'q edi. Armiya ham kichkinagina bo'lib xarbiy dengiz qurolli kuchlarining faoliyati umuman to'xtatilgan edi. Kongress tezkorlik bilan Davlat va g'azna departamenti (vazirlik) larini barpo etib, mas'ul shaxslarni unga rahbar etib tayinlagan. Ayni paytda Bosh xakam va beshta yordamchi sudyalardan tarkib topgan Oliy Sud hamda uchta okrug sudlari va 13 noxiya sudlarini tavsiya etish orqali Kongress federal tarmog'ini ham tavsiya etgan shuningdek Mudofa vaziri va Adliya vaziri ham tayinlangan.

Prezident fikr mulohazalari qimmatli bo'lgan arboblardan bilan maslaxatlashib olganidan keyingina qaror qilishni afzal ko'rganligi bois Kongress yaratishga qodir bo'lgan barcha departamentlarining paxbarlaridan tarkib topgan Amerika prezidenting kabineti vujudga keldi.

Shu bilan bir qatorda ichki hayotda mamlakat yanada o'sib Yevropadan keluvchi muhojirlar soni ortib bordi. Amerikaliklar g'arb tomon siljishda, Yangi Amerikaliklar va Pensilvaniyaliklar Ohayo tomon virgijyaliklar va koralinaliklar Kentukki va Tekenssal tomon, yaxshigina fermalarni arziyas narxga xarid qilishar edi. Nyu-York, Virjiniya, Pensilvaniya, tez fursatda bug'doy yetishtiruvchi ulkan dalalarga aylandi.

Ko'p anjomlar hamon uyda ishlab chiqarilishiga qaramay sanoatlashtirish Amerika uzra qanot yozmoqda edi. Masachusebs va Roy Aylend to'qimachi-lik sanoatining poydevorini yaratdi. Konnektikut tunikadan yasalgan anjomlar va soatlar chiqara boshladi.

Nyu – York, Nyu – Jersi va Pensilvaniya qog'oz, shisha va temir ishlab chiqardi, kemasozlik shu darajada rivojlandiki, dengizlarda qo'shma shtatlar Britaniyadan so'ng ikkinchi o'ringa ko'tarilgan. 1790 yillardanoq Amerika

kemalari mo'yna sotish va shu yerga choy, zirovorlar va ipak olib kelish uchun Xitoygacha yetib bordi.

Mamlakat taraqqiyoti uchun prezident rahbarligidagi milliy hukumat shakllanib, ilgari Britaniya va Ispaniya qo'l ostida bo'lgan territoriyalarni o'zlash-tirish uchun siyosiy yo'nalishlar ishlab chiqildi. Shimoliy - g'arbiy siljish chegarasini barqarorlashtirdi va uchta yangi shtatning tan olinishini nazorat etdi. 1791 yil Vermont, 1792 yili Kentziki va 1796 yili Tenessi shtatlari tan olindi.⁷

Yevropada bo'layotgan siyosiy voqealar esa bu maqsadlarga xavf tug'dirardi. Ko'p Amerikaliklar Fransiya inqilobini chuqur qiziqish bilan kuzatishar edi. 1793 yilning aprelida yetib kelgan rahbarlar bu majoroni Amerika siyosatining muommosiga aylandi. Fransiya, Buyuk Britaniya va Ispaniyaga qarshi urish e'lon qilindi va Fuqoro nomi bilan ma'lum Fransiyaning yangi elchisi Tdmunt Charlz Jenet Qo'shma shtatlarga etib keldi.⁸

1793 yilning yanvarida Fransiya qiroli Lui XVI qatl etilgach, Britaniya, Ispaniya va Gollandiya Fransiya bilan urishga tortildi. 1778 yilgi Fransiya – Amerika ittifoq bitimiga ko'ra Qo'shma shtatlar va Fransiya doimiy ittifoq-dosh hisoblanar edi va Amerika Fransiya Vest-Indiyani himoyalashga yor-dam berishga majbur edi. Ammo harbiy va iqtisodiy jihatdan ham o'ta zaif davlat bo'lgan Qo'shma shtatlar Yevropaning asosiy davlatlari bilan yana bir urishga madori qolmagan edi.

1793 yilning 22 aprelida Vashington 1778 yilgi Bitim shartlarini samarali ravishda bekor qilgan va Qo'shma shtatlar “urush holatidagidavlatlarga nisbatan do'stona va betaraflikni” e'lon qilgan. Amerika mustaqilligini ro'yobga chiqargan.

⁷ Нарочкицкий .В.Е Новая история 1640 – 1870 годы Москва 1986 год стр 45

⁸ Дементьев И.П Идейная борьба в США по вопросам экспансии. Москва 1973 год стр 112

Fransiya elchisi Jeket AQSHga yetib kelganida ko'plab fuqorolar tamonidan olqishlar bilan kutib olingan, ammo hukumat tamonidan sovuq rasmiyat-chilik bilan qarshi olingan. Bundan g'azablangan Jenet asirga olingan. Qurol-yaroq bilan ta'minlamaslik va'dasini buzgan. So'ngra u hukumatni xatlab o'tib, o'z masalasini to'g'ridan-to'g'ri Amerika xalqiga yetkazishni po'pisa qilgan, natijada ko'p o'may Qo'shma shtatlar uning Fransiya hukumati tamo-nidan orqaga chaqirib olishni talab qilgan.

Britaniya bilan aloqalar qoniqarli maqomdan yiroq bo'lgan bir paytda Jenet Amerikaning Fransiya bilan aloqalarini yanada teranlashtirgan. Britaniya askarlari metralogiya inqilob davrida qo'ldan boy bergan va qaytarib olinma-gan yoki badal to'lo'vi olmagan mulki bo'lmish g'arbda joylashgan fortlarni ishg'ol etib bo'lgan edi va Britaniyaning harbiy dengiz floti Amerika kema-larini Fransiya portlarida qo'lga musharib ushlab turmoqda edi.

Bu masalalarni yechish uhun president Oliy sudning birinchi bosh hakami Jon Jeyni Londonga yuborgan. U Londonda Britaniya askarlarining g'arbiy fordlaridan olib chiqilishini ta'minlovchi bitimda 1793-1794 yillrda Britaniya tamonidan qo'lga kiritilgan kemalar va yuklar evaziga badal to'lashni, Londonning va'dasi yuzasidan muzokaralar o'tkazdi. AQSHning mavqeining zaiflash-ganligi bois bu bitim Amerikaning Vest-Indiya bilan savdo ishlariga jiddiy cheklashlar o'rnatdi va na Amerikaning kelajakda qo'lga olinadigan kemalari haqida yoki harbiy dengiz xizmatiga zo'raki tortish Amerika dengizchilarining Britaniya harbiy dengiz xizmati o'tashga majbur etish borasida hech narsa aytilmadi. Xarbiy dengiz extiyoj anjomlari va urush materiallari kontra-banda ekanligi va betaraf tamon kemalari ularni dushman portlariga keltirishi mumkin bo'lmagani haqidagi Britaniya mavqei bilan ham Jey rozi bo'ldi.

Bu bitim Federalistlar va endilikda Respublikachilar deb ataluvchi Anti-federalistlar orasida xorijiy siyosat borasida keskin kelishmo'vchiliklar

yuzaga keltirdi. Federalistlar Britaniyaga yon bosish siyosatini yoqlashdi, chunki ular tarafdorlari bo'lgan tijoriy tabaqalar Britaniya bilan savdo sotiqdan foyda olar edi. Bundan tashqari Respublikachilar asosan idealogik sabablarga ko'ra Fransiya tarafdorlari bo'lib, Jey bitimini Britaniyaga haddan ziyod yon bosuvchi deb baholashdi. Biroq uzoq muddatli tortushuvlardan so'ng Senat bu bitimni imzoladi.

Bunday ichki qiyinchiliklar xalqaro miqyosidagi chalkash vaziyat bilan uyg'unlashib ketgan. Yaqinda Britaniya bilan Jey tuzgan bitimdan g'azablangan Fransiya ilgari Britaniya qo'llagan dalildan foydalandi, ya'ni dushman portlariga yetkaziluvchi oziq-ovqat, harbiy dengiz ashyolari va urush anjom-lari Fransiya harbiy dengiz kuchlari tamonidan qo'lga tushirilgan o'ljadir.

1797 yili Fransiya Amerikaning 300 ta kemasini qo'lga olgan va Qo'shma shtatlardan butunlay aloqasini uzgan. Adams Parijga muzokaralar olib borish uchun uchta boshqa vakil yuborganoda xorijiy vazir Charlz Mouris de Taleyranning vositachilari (Adams Kongresga yuborgan xabarnomasida ularni X , Y va Z deb belilangan edi) Amerikaliklar voqif etishdiki agarda Qo'shma shtatlar Fransiya 12 million dollar qarz berib Fransiya hukumatining rasmiy hodimlariga pora bersagina bu muzokaralar boshlanishi mumkin edi. Amerika Fransiya nisbatan dushmanligi yuqori darajaga yetdi. X,Y,Z deb nomlangan ish oqibatida askarlar harbiy xizmatga chaqirildi va AQSHning endi yuzaga kelgan harbiy dengiz floti yanada kuchaytirildi.

Ammo bu qonunlar qafshilikka uchragan. Jeferson va J.Medison tamonidan 1798 yilning noyabr va dekabrda Kentukki va Virjiniya shtatlarining qonun chiqarish tarmoqlari tamonidan Kentukki va Virjiniya qarorlarining chiqarilishiga homiylik qildi. Bu qarorlarga binoan shtatlar federal hukumat faoliyatiga o'z qarashlarini kiritishi va ularni bekor qilishi mumkin edi. Bekor qilish nazariyasi keyinchalik ta'riflar masalasi va

quldorlik yuzasidan janubiy shtatlar o'z manfaatlarini shimolga qarshi muhofazalanganda yanada tahlikali ravishda qo'llanildi.

1800 yilga kelganda AQSH xalqi o'zgartirishlar o'tkazishga tayyor edi. Kuchli Federalistlar iborat hukumat, Amerika hukumati xalq irodasi aks sado berishi zarurligi tamoyiliga berilib katta guruxlarni o'zlaridan turtib tashlan-gan siyosiy yo'nalishlarni qo'llashdi. Masalan : 1798 yili ular mamlakatning har bir mulkdoriga ta'sir etuvchi uy-joy yer va qullarga soliq kiritishdi.

Yetti yillik urush yakunlariga ko'ra Fransiya Missisipi daryosidan g'arbda joylashgan territoriyani daryo qo'shilishi yaqinidagi Yangi Orlean porti bilan birgalikda Ispaniyaga boy bergan. Bu port esa Amerika mol mahsulotlarini Ogayo va Missisipi vodiylaridan kemalarga ortish uchun o'ta zarur edi. Imperator Napaleon zaif Ispaniya hukumatining Luizaniya deb atalgan buyuk o'lkani Fransiya qaytarishga majbur etdi. Bu holat AQSH ma'muriyatini keskin noroziligiga sabab bo'lgan.

Qo'shma Shtatlarning bevosit g'arbda joylashgan ulkan colonial imperiya barpo etish bo'yich Napaleonni rejalari Amerika ichkarisidagi barcha ko'chkinchilarning tijorat huquqlari va havfsizligi uchun hatarli edi. Buni Jeferson shunday ta'riflaydi : "Fransiya Luizianani qo'lga kiritisa, shu damdan boshlab biz o'zimiz Britaniya floti va davlati bilan nikohdan o'tishsa majbur bo'lamiz." ⁹

Buyuk Britaniya bilan yana bir urush muqarrar ekanligini bilgan Napoleon Luizianani Qo'shma shtatlarga sotib o'z hazinasini to'ldirishga va shu orqali Luizyanani Britaniya ta'siridan chetga chiqarishga qaror qilgan. Bu holat presidentni qattiq tashvishga slogan Konsititutsiya hukumatga territoriyalar sotib olish vakolatini bermagan edi. Shunda president oldiniga Konsititutsiya-ga qo'shimchalar kiritishga qaror qildi, ammo uning maslahatchilari, bu ishni keyinga qoldirishni Napaleonni o'z fikridan

⁹ Манфред А.З Напалеон Бонапарт М.: . Мысл 1986 стр 57

qaytarishni, territoriyalar sotib olish vakolati esa bitimlar tuzish doirasida qonuniydir, deb hisoblashdi.

AQSH ma'muriyati Britaniya kemalariga nisbatan AQSH territorial suvlarini tark etishga buyuruvchi bayonot sodir etganida Britaniya yanada ko'proq dengizchilarni o'ziga tortish bilan javob berdi. Bunga javoban Britaniyani chekintirish maqsadida, AQSH rahbariyati iqtisodiy bosim qo'llashga qaror qildi. 1807 yili dekabr oyida Kongres barcha xorijiy tijorat turlarini man etuvchi Embaryu qonunini qabul qildi. Taqdir hazily shundan iborat ediki cheklangan vakolatli hukumat tarafdorlari bo'lgan Respublikachilar milliy hukumat qudratini kengaytirgan qonun sodir etishdi. Natijada bir yilning o'zida Amerika eksporti oldingi hajmining beshdan bir ulushigacha tushib ketdi. Kema uklari tashish manfaatlari bu chara oqibatida deyarli vayron etildi va Yangi Angliya hamda Nyu-Yorkda norozilik kuchaydi. Janub va g'arb fermalari o'zlari yetishtirgan don, paxta, go'sht va tamaki mahsulotlarini eksport qila olmagach narx-navo tushub ketgan va qishloq ho'jalik manfaatlari og'ir talofatga duch keldi.

Embargo oqibatida Buyuk Britaniya o'z siyosatini o'zgartirdi degan umid puchga chiqdi. Mamlakat ichkarisida AQSH ma'muriyati kema yuklarini tashish manfaatlari qoniqtiradigan mo'tadil tadbir qo'llashga o'tdi.

1809 yilining boshida u Britaniya yoki Fransiya va ularning manfaatdor-laridan o'zga barcha davlatlar bilan savdo-sotiq qilishni ruhsat etuvchi aloqa-larga aralashmaslik qonunini imzoladi.

1809 yili Jemas Medison prezidentlik lavozimiga o'tirgandan so'ng, Buyuk Britaniya bilan aloqalar yanada yomonlashib ikki davlat urish arafasiga kelib qolgan edi. Prezident AQSH fuqorolariga nisbatan Angliya zo'rovonlikka yo'l qo'ygan bir necha ming insonlar keltirilgan batafsil hisobotni Kongresga taqdim etgan. Qo'shimcha ravishda shimoliy-g'arbda yashovchi ko'chkinchilar hindularning hujumlaridan zarar ko'rmoqda edi. Ularning ta'kidlashicha bu bosqinlar Kanadadan Britaniya vositachilari orqali uyushtirilmoq-

da edi. Bu harakatlar ko'p amerikaliklarni Kanadani bosib olishga undar edi. Bunday hatti-harakat muvaffaqiyati hindularga Britaniyaning ta'sirini bekor qilib, koloniyalarga yangi yerlar fatx etishi lozim edi. Dengizchilarni hibsga olishdan keskin g'azablanish xissiyoti Kanadani ishg'ol etishga intilishi bilan birgalikda urush vasvasasini vujudga keltirgan va natijada 1812 yili Qo'shma shtatlar Britaniyaga qarshi urush e'lon qildi.

Mamlakat Britaniya bilan yana bir urushga tayyorgarlik ko'rar ekan, Qo'shma shtatlar ichki qarama-qarshiliklariga mubtalo edi, janub bilan g'arb urush tarafdori bo'lgan bir holatda Nyu-York va Yangi Angliya urushga qarshi chiqqan, chunki tijorat ishlariga halaqit berar edi. Urush e'lon qilinganida harbiy tayyorgarlik nihoyasiga yetishishidan ancha yiroqda edi.

1813 yilning harbiy kompaniyasi Eri ko'lida markazlashgan. General Uilyam Xenri Xarrison keyinchalik prezidentlik lavozimiga o'tirgan Detroytni qayta ishg'ol etish niyatida Kentukkidan xalq lashkarlari, ko'ngillilar va muntazam askarlardan tashkil topgan qo'shinni boshlab bordi. 12 sentabrda bu qo'shin Ogayi tepaliklarida bo'lganida harbiy dengiz kuchlarining qo'mondoni Oliver Xazar Perri Britaniya flotini Eri ko'lida tor-mor etganligi haqidagi xabar yetib keldi. Shunda Xarrison Detroytni ishg'ol etdi va Kanada tomon yurib qochayotgan Britaniya kuchlari va ularning hindu ishtirokchilarini Temza daryosida mag'lubiyatga uchratdi. Shu tariqa mintaqa tepaligi AQSH nazorati ostiga o'tdi.¹⁰

Bir yildan so'ng Nyu-Yorkdan yuqorida joylashgan Chempleyn ko'lida dengiz qo'mondoni Tomas Makdonau Britaniya Flotiyasi bilan yuzma-yuz otishma jangida g'olib chiqqanida urush maromida yana bir hal etuvchi burilish sodir bo'ldi. Dengizda harbiy madaddan mahrum bo'lgan 10 000 kishilik Britan bosqinchi kuchlari Kanada tamon chekindi.

Taqriban shu paytda "vayron etish va sahroga aylantirish" buyrug'ini olgan Britaniya floti Sharqiy sohil aholisining tinkasini quritmoqda edi. 1814

¹⁰ Дементьев И.П. Идеиная борьба в США по вопросам экспонции. М.: 1973 стр 147

yilning 24 avgust kechasi harakatlangan qurolli kuchlar federal hukumat poytaxti Vashingtonga to'satdan bostirib kirgan va bu yerni yoqib tashlashdi. Prezident Jeyms Medison esa arang Virjiniyaga qochib qutildi.

Shundan so'ng ham urish harakatlari davom etar ekan Britaniya va AQSH muzokarachilari bir-birlaridan yon bosishni talab etishdi. Biroq qo'mondon Makdonau Champleyn ko'lida erishgan g'alabasidan xabardor bo'lgach, Britaniya elchilari yon bosishga qaror qilishdi. So'ngra Vashington tomonidan kelishuv bitimi imzolandi, unda asosan Napaleon urushlarining hatti-harakatlari oqibatida Britaniya hazinasining kamayganligi bois Buyuk Britaniya muzokarachilari 1814 yilning dekabrda Gent bitimining shartlarini qabul qilishdi.

Imzolangan sulh shartnomasiga binoan g'animlik harakatlarining tugashi egallangan territoriyalarining tiklanishi va chegara nizolarini hal etish uchun maxsus komissiya tuzilishini ta'minladi. Tinchlik sulhi imzolanganiga qaramay ikki tamon qo'shinlari Yangi Orlean, Luizianada kurashni davom ettir-moqda edi. General Endryu Jekson boshchiligidagi Amerikaliklar urush davomida eng yirik yer egallash g'alabasiga muvaffaq bo'lishdi.

Britaniya va AQSH ma'muriyati tomonidan bitim yuzasidan muzokaralar olib borilayotgan bir paytda Masachusete, Rod-Aylend, Konnektiut, Vermont va Nyu-Gempshir shtatlarining qonun chiqarish tarmoqlari tomonidan saylangan Federalist vakillari Konnektikutning Xartfordida "Janob Medison urushiga qarshi muholifatning ramzi bo'lgan majlisga to'planishgan."

Xartford Konventining elchilari Vashingtonga yetib borganida urish tugab qolgan edi, Xartford Konventi Federalistlarni loyoqatsizlik tamg'asi bilan muhrlagan va ular bu dashnomdan anchagacha qutila olmadilar.

3. IJTIMOIIY – IQTISODIY HAYOT

AQSH ma'muriyati vakillari o'z faoliyati davomida mamlakat tarixida chuqur iz qoldirgan Federalistlar va Antifederalistlar orasidagi kurash alohida o'rin egallagan. Federalistlar asosan iqtisodiy hayotda dengiz portlarining shahar savdo-sotiq manfaatlarini ifoda etgan holda, Antifederalistlar esa qishloq ho'jaligi va janubiy hududlar nomidan faoliyat ko'rsatishgan.

1800 yillarga kelganda AQSH xalqi o'zgartirishlar o'tkazishga tayyor edi, chunki Federalistlar kuchli hokimyat barpo etib, biroq bazan Amerika hukumati xalq irodasiga aks sado berishi zarurligi tamoyiliga berilib katta guruhlarini o'zlaridan turtib tashlagan siyosiy yo'nalishlarni quvvatlashgan. Masalan: 1798 yili ular mamlakatning har bir mulkdoriga ta'sir etuvchi uy-joy, yer va qullarga soliq kiritganlar.

Shu yillardagi saylovlarda muvaffaqiyatga erishgan Antifederalistlar mamlakat aholisi orasida tartibni saqlash yo'lida oqil va tejamkor hukumat barpo etishga, shu bilan birga sanoat ishlari shug'ullanish va ularni yaxshilash borasida erkinliklarini o'zlarida qoldirishga va'da bergan.

AQSH – Angliya urushi (1812 yil) mustaqillik uchun olib borilgan ikkin-chi urush bo'lib, undan ilgari Qo'shma shtatlarga davlatlar qatoridan teng maqom berilmagan edi. Bu urushning tugashi bilan inqilob davridan beri yosh respublika boshidan kechirayotgan jiddiy qiyinchiliklarning ko'pi ortda qoldi. Konsititutsiya panohida vujudga kelgan davlat ittifoqi ozodlik va tartib orasida muvozanatni vujudga keltirdi.¹¹

Past davlat qarzi va kashf etilishiga muntazir qit'a orqali davlat tinchlik va farovonlik istiqboli hamda ijtimoiy taraqqiyot sari yo'l oldi. Tijorat davlat birligini mustahkamlab, urush davri qiyinchiliklari, Amerika ishlab chiqaruvchilari horijiy raqobatga dosh bera oladigan darajada taraqqiy etib, o'zlari oyoqqa turib olmaguncha ularning himoyalashning ahamiyatini

¹¹ Арш . Г.Л Новая история стран Европы и Америки М.: 1986 стр 57

yaqqol namoyon etdi. Foydasiga ko'p dalillar keltirgan iqtisodiy mustaqillik ham huddi siyosiy mustaqillik bilan bir Hilda juda muhim edi.

O'z-o'zini qondirish jarayonini tezlashtirish niyatida Kongresning rahbarlari Kentukkilik Xenri Kley va janubiy Koralinalik Jon S.Kalxaun proteksionizm ya'ni Amerika sanoatining rivojlanishini tezlashtirish maqsadida import qilinuvchi mol mahsulotlarga cheklashlar kiritish siyosatini yoqlab chiqdilar.

1816 yilgi o'rnatilgan ta'rif mahalliy ishlab chiqaruvchilarni sezilarli hi-moyalash uchun yetarli darajada yuqori boj soliqlarini kiritdi. Qo'shimcha ra-vishda o'z mintaqalarini sharqdagi shaharlar va portlari bilan bog'lash hamda chegara bo'yi yerlarini turar joylar uchun o'zlashtirish niyatida g'arbliklar yo'l kanallarining avlat tuzilmasini olib chiqishdi. Biroq Yangi Angliya va janub qarshi turganligibois g'arbliklar mamlakat ichkarisidagi hayotni yaxshilash borasida federal hukumat rolini kuchaytirish talablarini o'tkaza olmaganlar. 1916 yili Federal "Tez yurar yo'llar qonuni" qabul qilin-maguncha yo'llar va kanallar shtatlarning qaramog'ida qolib ketgan.

Konsititutsiyaning ma'nosi va qo'llanilishi o'z qarorlari bilan shakillangan Oliy Sud hakamlarining uzun silsilasida Marshal birinchi bo'lgan. U o'zining uzoq muddatli xizmatini o'tab bo'lganida Oliy Sud Konsititutsiyasi yuzasidan 50 ga yaqin ishlarni hal etib bo'lgan edi. Uning mashxur qarorlari-dan biri "Medisonga qarshi Merburn" (1803) ishi yuzasidan yuritgan hukmiga binoan Marshal kongres yoki shtatlarning qonun chiqaruvchi tarmoq- lariga binoan hukumatning nazarda tutilgan kuch-qudrat vakolatlari borasidagi masala bilan bog'liq "Merilend shtatiga qarshi Mekkulok" (1819yil) ishida esa Marshal Xamiltonning nazariyasini himoya qilib, unga binoan aniq ifodalangan vakolatlar ortida nazarda tutilgan kuch-qudrat vakolati ham Konsiti-tutsiya tamonidan hukumatga beriladi.

Ayni paytda qadar jamoatchilik nazdida ham e'tibor berilgan qullik umumdavlat muommo tariqasida ancha ko'proq ahamiyat kasb eta boshlaydi.

Respublikaning ilk yillarida shimoliy shtatlar qullarning darhol yoki asta sekin ozod etilishini ta'minlagan bir paytda ko'p rahbarlar qullik yo'q bo'lishi kerak deb, taxmin qilishar edi.

1786 yili Jorj Vashington bu haqida shunday degan edi: bironta reja qa-bul qilinishi va unga binoan qullik asta sekin izchil va ilg'amas ravishda bekor etilishini istar edim. Barchasi Virjiniyalik bo'lgan Jeferson, Medison, Moirou hamda janubning boshqa yetakchi arboblari ham shunga o'hshash bayonotni qabul qilishdi. 1787 yilning shimoliy-g'arbiy Ordonansi qullikni shimoliy-g'arbiy mintaqada man etdi. 1808 yili xalqaro miqyosida qillar oldi-sottisi man etilganda ko'p janubliklarning fikricha qullikning kunlari botib qolgan edi.

Ammo bu umidlar puchga chiqqan, chunki kelgusi avlod hayotida janub qullik tizmasini bir ovozdan yoqlab chiqdi, chunki yangi iqtisodiy omillar qullikni 1790 yildan oldingi vaziyatga nisbatan ancha ko'proq daromad keltiruvchi sohaga aylantirdi.

Janubdagi paxta yetishtirish sanoatining ulkan rivoji mazkur iqtisodiy yangiliklardan eng asosiysi bo'lib, paxtaning yangi navlarini tadbiiq etish va 1793 yili Eli Uitni ixtiro etgan paxta tozalash (paxta tolasini chigit urug'lari-dan ajratish) uskunasi tamonidan rag'batlantirildi. Ayni paytning o'zida to'qimachilik sanoatini keng qamrovli faoliyat sohasiga aylantirgan.

Sanoatlashtirish ikkalovi ham paxtaga bo'lgan talabni keskin ravishda ko'tardi. 1812 yildan keyin g'arbda yangi yerlarning o'zlashtirilishi paxta yetishtirish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan yerlarni sezilarli darajada kengaytirdi. Paxta yetishtirish madaniyati sharqdagi sohil bo'yi yerlaridan quyi janub ta-mon orqali tez sur'atlar bilan Missisipi deltasining mintaqasi va xatto Texas tamon siljiy boshladi.¹²

Shimolda aholi soni tez sur'atlar bilan o'smoqda edi va shu tufayli shi-moliy shtatlar Vakillar palatasida aniq ifodalangan ko'pchilikka ega

¹² Арш . Г.Л Новая история стран Европы и Америки Москва 1986 год стр 62

bo'ldi. Ammo Senatda shimol va janub orasida teng vakolat saqlanib qolgan edi. 1819 yili 10 000 qullar bor Missuri shu ittifoqqa kirishga ariza berdi, shimolliklar uni faqat ozod jamiyatli shtat sifatida qabul qilish shartini qo'ygan va natijada norozilik to'foni mamlakatni qamrab olgan.

Kongres mana shunday muommoli vaziyat holatiga tushub qolganida Henri Kley "Missuri murasasi" deb atalgan rejani taklif etdi. Missuri quldorlik shtati sifatida ittifoqqa kiritildi, biroq muvozanatni saqlab qolish maqsadida Men shtati ozod jamiyatli shtat sifatida ittifoqqa kiritildi. Qo'shimcha ravishda Kongres Luizyanani xaridini o'z ichiga qamrab olgan Missuriyning janubiy chegaralaridan shimol tamonga qullikni man etdi. Shu paytda bu qaror janubiy shtatlar uchun g'alabani bildirar edi.

Bekor etish huquqi federal hukumat vakolatlariga shtat tomonidan bildirilgan norozilik silsilasiga faqat endi so'ngilaridan biri edi. Umumdavlat huku-matining vakolatlari va hatto respublika ta'sis etib bo'lganidan so'ng ham fuqorolik sadoqati borasida federal hukumat va shtatlar orasida doimiy nizolar mavjud edi. Masalan: Kentukki va Virjiniya shtatlarining 1798 yilgi qarorlari chet el fuqorosi va qo'poruvchilik qonunlarini nazar pisand qilmadi. Xardford Konventida Yangi Angliya shtati president J.Medison va Britaniyaga qarshi urushga nisbatan o'z noroziligini namoyon etdilar.

Janubiy Koralina shtatining taxlikasiga javoban 1832 yining noyabrida Jekson Charlstounga yettita kichik harbiy dengiz kemalarini va bitta harbiy flagman yubordi. 10 dekabrda esa bekor etuvchilarga qarshi qaratilgan va aks-sado olgan bayonotnoma e'lon qilindi. Janubiy Koralina g'alayoni hiyonat

Yoqasiga kelib qoldi, deb e'lon qilindi. Prezident va shtat aholisining o'z ota-bobolar jang qilgan ittifoqqa o'z layoqatlarini qayta tiklashga da'vat etgan.

Soliqlar ta'rifi masalasi Kongresda qaytadan ko'rilganidan so'ng tez orada shu narsa ayon bo'ldiki, faqat bir kishi proteksionizmning ashaddiy hi-moyachisi va Jeksonning siyosiy raqibi senator Henri Kley Kongres uzra

murosa chorasini olib o'tishga qodir edi. Kley kiritgan ta'riflar bil'li (qonun loyihasi) tezlik bilan 1833 yili qabul qilinib, shuni belgiladiki, import qilindigan mol mahsulotlar hajmining 20 foizidan oshuvchi barcha soliqlar pasaytirilishi lozim deb belgilandi. Shu tariqa 1842 yilga kelib, barcha moddalar bo'yicha ta'riflar 1816 yilning mo'tadil darajasiga yetishi nazarda tutilgan edi.

Janubiy Koralinalik bekor etuvchilarning yetakchilari Janubning o'zga shtatlari madad berishlarini kutgan edi, biroq janubiy shtatlar yakdillik bilan janubiy Koralina hatti-harakatlarini oqilona emas, balki Konsititutsiyaga xilof deb topishdi. Janubiy Koralina o'z faoliyatini bekor qildi. Shunga qaramay ikkala tamon ham g'alabaga davogar bo'ldi. Jekson federal hukumatni Ittifoq oily maqomga molikligi tamoyiliga keltirdi. Biroq Janubiy Koralina o'z qarshiligini namoyon etib, o'zi intilgan talablarning ko'pi qondirilishiga erishdi va yagona shtat o'z irodasini Kongresga o'tkaza olishi mumkinligini namoyon etdi.¹³

Bekor etish muommosi hal etilishidan oldinroq Jeksonning yetakchi mavqeiga qarshi chiqqan o'zga bir ziddiyat ro'y bergan edi. Uning mohiyatiga ko'ra Qo'shma shtatlarning ikkinchi bankini qayta ta'sis etish bilan bo'g'liq edi. Birinchi bank A.Hamilton rahbarligida 1791 yildan boshlab 20 yillik muddatga ta'sis etilgan edi, hukumat uning muayyan aksiyalariga egalik qilgani bilan u hukumat banki emas edi, aksincha bank o'z aksiya sohiblariga daromad keltiruvchi xususiy korparatsiya edi. U pul muomilasining barqarorlashtirish va savdo-sotiqni rag'batlantirishga qaratilgan edi, biroq u g'arbliklar va mehnat ahlining qaxrini keltirgan edi. Missuriylik senator Tomas Xard Benton bilan birgalikda ular bilishar ediki' bu bank bir necha qudratli odamlargagina alohida diqqat e'tibor beruvchi mahluq edi. Uning ta'sisi muddati 1811 yili nahoyasiga yetganida vakolati qayta tiklanmagan.

Kelgusi bir necha yil davomida bank ishi shtatlar ta'sis etgan banklar qo'liga o'tgan, ular xaddan tashqari pul chiqarib alg'ov-dalg'ov vaziyatni yu-

¹³ Арш . Г.Л Новая история стран Европы и Америки М.: 1986 стр 84

zaga keltirgan va inflyatsiya darajasini avj oldirgan. Shtat banklari mamlakatni bir hildagi pul muomilasi bilan ta'minlay olmaslik taboro ravshanlashib bordi va 1816 yilning aynan birinchisiga o'xshash qo'shma shtatlarning ikkinchi banki yana 20 yil muddatga ta'sis etilgan.

Dastlabki vaqtlardan oq bu bank mamlakat o'zga, faravonlik darajasi past bo'lgan odamlarning nazdida yahshi nom qozona olmagan. Muholiflarning ta'kidlashlaricha, mamlakat bo'ylab kredit va pul muomilasini o'z qo'liga olib bir to'da ma'lum insonlarning manfaatlarini ifodalar edi. Umuman olganda bank yahshi boshqarilgan va diqqatga sazovor xizmatlar taklif etgan, ammo xalq tamonidan bankka qarshi turganligi tufayli saylangan Jekson bankni yangi muddatga qayta ta'sis etish qonun loyihasiga ta'qiq o'rnatgan.

Kongresga yuborgan nomasida monopoliya va maxsus imtiyoz berishni qoralab, bir necha marta matbuotlarda chiqishni amalgam oshirgan. Shundan so'ng ro'y bergan saylov kompaniyasiga bank muommosi odatda pul tanqisligi va yuqori ustama foyizlarini hush ko'rgan kreditorlar bo'lgan tojirlar, ishlab chiqaruvchilar va moliyaviy manfaatlar hamda ko'pincha banklarga qarzdor bo'lganligi bois pul ta'minotini ko'tarilishi va pastroq ustama foizlarini yoqlab chiqqan mehnatkash aholi va qishloq ho'jalik ahli orasida ixtiloflarni yuzaga keltirgan.

Natijada Jeksonchlik ehtirosli madad olan 1832 yili ikkinchi marotaba Prezidentlik lavozimiga qayta saylangan Jekson bankni uzil-kesil yo'q qilib tashlashga berilgan xalq madadi deb bildi va davlat fondlarini ko'chirishga vakolat beruvchi bank ta'sis nizomining shartida tayyor qurol topdi. 1833 yilning sentabrida "Minba'd" bankka hukumat pullari deposit emasligiga o'tkazib bo'lgan pullar esa hukumat harajatlarini qoplash uchun asta-sekin bankdan chiqarib olinishiga buyruq berdi.

Extiyotkorona ravishda tanlab olingan va qattiq qo'llik bilan chegaralangan shtat banklari o'rin bosuvchi sifatida tayinlandi. Kelgusi avlod umri davomida Qo'shma shtatlarga nisbatan batartib shtat bank tizimiga erishmag'i

muqarrar bo'lib, arzon kreditlar orqali g'arb tamon siljishni avj oldirishga ko'maklashdi, biroq davlatni qaytariluvchan vahimayu sarosimaga tasirchan qilib qo'ydi, to fuqorolar urishiga qadar Qo'shma shtatlar umumdavlat bank tizimini tashkil eta oladi.

Bu davrda ijtimoiy-iqtisodiy hayotda demokratik burilish Amerikada barcha fuqorolari uchun yanada ko'proq huquqlar va qulay imkoniyatlar izlashyo'lida birinchi bosqich bo'ldi, o'zga bosqich mehnat kuchining uyushgan tashkiloti bo'ldi. 1835 yili Filodelfiya va Pensilvaniya mehnat kuchi avvalgi qorong'udan qosh qorayguncha ish kunini 10 saotlik ish kuniga o'zgartirishga muvaffaq bo'ldilar. Nyu-Xempshir, Rod-Aylend, Ogayo va ittifoqqa kirgan yangi shtat Koliforniyada ham shunga o'xshash islohotlar o'tkazildi.

Ovoz berish huquqining tarqalishi oqibatida uzoqni ko'zlovchi davlat arboblari yoppasiga ovoz berish jrayoniga ma'rifatsiz va uquvsiz saylovchilar tug'diruchi tahlikani his etgani bois ta'lim va tarbiya sohasida yangi nazariya vujudga kelgan edi. Bunday harakat yetakchilari barcha bolalar uchun bepul, soliqlar yordamida madad oluvchi maktablarning ochilishini talab etishgan. Asta sekin shtat ortidan shtat mazkur bepul ta'limni kiritish uchun qonunlar tadbiq etib bordi. Davlat maktablari tizimi mamlakatning shimolida umumiy avj oldi. Biroq mamlakatning o'zga qisimlarida davlat ta'limi uchun kurash yana uzoq yillar davom etdi.

Bu davr mobaynida yuzaga chiqqan o'zga nufuzli ijtimoiy harakat alkagol ichimliklar sotish va ichishga qarshi chiqqan "ichmaslik" harakati bo'lgan. U turli tuman tashvishlar va sabablardan zuhur topdi. Shular jumlasidan diniy e'tiqodlar, alkagolning mehnat kuchiga salbiy ta'siri, jinoyatlar va ichkilikka mukkasidan ketganlar dastidan ayollar va bolalarning ozor ko'rishi. 1828 yili Boston ruhoniylari ichmaslikni rag'batlantirish jamiyatini tuzganlar. Oradan 7 yil o'tgach bu jamiyat Filadelfiyada umumdavlat yig'inini to'plagan va Amerikada ichmaslik ittifoqini tashkil etgan. Ittifoq alkagol ichimliklaridan

voz kechishga da'vat etdi va shtat qonun chiqarish tarmoqlarini bunday mahsulot ishlab chiqarish va sotishni man etishga undadi, bu boradagi qonunlar sud mahkamalarida ikkilanish tug'dirganiga qaramay 1855 yilga kelganda 13 ta shtat bu talablarni hayotga tadbiq etgan.

Bu qonunlar faqat yangi Angliyanig shimolida o'tkazilganligiga qaramay 1830 va 1860 yillar mobaynida ichmaslik harakati amerikaliklarning kishi boshiga alkagol ichimliklari ichish darajasini pasaytirgan.

Boshqa islohatchilar mahbuslar va ruhiy kasallarni boqish muommosini ko'targan. Jazoga urg'u bergan qamoqhonalarni ayibdorni tuzatishga qaratil-gan ahloqtuzatish kaloniyalariga aylantirish borasida harakatlar qilindi. Masa-chusetsda Deroteya Diks harob ahvoldagi g'aribhona va qamoqlarda saqla-nuvchi ruhiy kasallikka muhtalo shaxslarning hayot sharoitlarini yaxshilash uchun kurash olib brogan, g'alaba qozongach u o'z say-harakatlarini janubga qaratgan va u yerda 1845 va 1852 yillar mabaynida to'qqizta shtat ruhiy kasallar uchun kasalhonalar ta'sis etgan.¹⁴

Ijtimoiy islohotlar qamrovi ko'plab ayollarni jamiyatdagi o'zining tengsiz maqomini anglashga keltirdi. Urf-odatlarining ayollar erta turmush qurushini taqozo etganiga qaramay colonial paytlardanoq turmush qurmagan ayollar huddi erkaklar kabi ko'plab qonuniy hukumlardan bahramand edi. Turmush qurgach esa ayollar qonun nazdida o'zlarining hususiyatlarini sezilarli darajada yo'qotar edi. Ayollarga ovoz berish huquqi berilmagan edi. XVII-XVIII asrlarda ularning ta'lim olish imkonoyatlari faqat o'qish, yozish, raqs va kashta tikuv bilan chegaralangan edi.

1820 yili ayollar huquqlarini oshkora rag'batlantirgan Shotland voizi va journalist ayol Frenskis Raytning Amerikaga tashrifidan so'nag ayollarning uyg'onish davri boshlandi. Ijtimoiy joylarda ayollarning ko'pinchalik gapirishi ham man etilgan bir paytda Rayn faqat nutq so'zladi, balki ayollarning tugishi ustidan nazorat o'rnatish va ajralish borasida

¹⁴ Новая и новейшая история стран Европы и Америки (1870-1996 годы) М.: 1988 стр 112

ma'lumotlar olish hu-quqlarini himoya qilib, o'z tinglovchilarini lol qoldirgan.

1840 yillarda ayollar huquqlari uchun kurashning harakatini shakillantirgan birinchi Amerika ayollarining guruhi yuzaga keldi. Ulardan biri Elizabet Kedi Stenton va Pukretsiya Mott Nyu-Yorkning Seneka Folz degan joyida ayollar huquqlarining dunyo tarixidan birinchi bo'lib Konventini tashkil etishdi. Bu Konvent qatnashchilari qonun nqzdida erkaklar bilan bir hil teng ovoz berish huquqi, ta'lim-tarbiya va ishga yollanishda teng imkoniyatlar talab etuvchi Deklaratsiya ishlab chiqishdi. Bundan tashqari shu yili Polshalik muhojir E.Royz vositasida Nyu-york shtatida turmush qurgan ayollarga o'z mol-mulkini o'z nomida saqlanishini ruhsat etuvchi qonun chiqarildi. Turmush qurgan ayollar mulki qonuni o'zga bir shtat qonun chiqaruvchilarini shunga o'hshash qonunlarni tadbiq etishga undadi.

Chegara bo'yidagi ko'chkinchilar Amerika hayot tarzini shakillantirishga ko'p hissa qo'shganlar. Atlantika qkeani sohil bo'yi sharoitlari yangidan yangi mintaqalarga siljishni rag'batlantirdi. Katta hosil olishga imkon berma-gan yangi Angliya yerlaridan qit'aning ichkarisidagi serunum yerlar imtiyozi-dan foydalanish niyatida o'z sohil bo'yi fermerlari va qishloqlarini tark etgan odamlarning kuchli oqimi to'lqinlandi.

Mamlakat ichkarisidagi Koralina va Virjiniyaning rabotlarida sohil bo'yi bozorlariga eltuvchi yo'llar va kemalarning yetishmasligi va qirg'oq bo'yi plantatorlarining siyosiy hukmronligidan qiynalayotgan odamlar ham g'arb tamon siljidi. 1800 yilga kelib Missisipi va Ogayo daryo vodiylari ulkan bir chegara bo'yi mintaqasiga aylana boshlagan. "Hayyo olg'a ketarmiz, Ohayyo daryosi bo'ylab pastga suzarmiz" qo'shig'i minglab ko'chkinchi muojirlarning tilida edi.

XIX asrning boshida aholining g'arb tamon soljishi territoriyalarning bo'linishi va yangi chegaralar bo'ylab tizimlanishiga olib keltirdi. Yangi-yangi shtatlar qo'shilib borgani sayin Missisipi daryosidan sharq tamonda

siyosiy harita sobitlasha boshladi. 1816 yildan to 1821 yilgacha oltita yangi shtat Indiyana, Illinays va Men (ozod jamiyatli shtatlar) ham (quldorlik jamiyatli shtatlar) Missisipi, Alabama va Missuri barpo etildi. Nomlanganlardan birinchi chegara bo'yi shtatlari Yevropaga yaqindan bog'liq edi, ikkinchilari esa sohil bo'yi turar joylariga biroq Missisipi vodiysi mustaqil edi. Aholisining nazari sharqdan ko'proq g'arb tamon qadalgan edi.

Chegara bo'yi ko'chkinchilarining tarkibi hilma hil edi. Bir ingliz sayyohi shunday ta'riflagan edi: "Xaroba kulbalarda kun kechiruvchi insonlarning dovyurak chiniqqan turi, ular detal, ammo mehmondo'st musofirlarga nisbatan xushfe'l, sofdil va ishonchga sazovor bo'ladi, ular ozgina makka-jo'huri, oshqovoq ekib va cho'chqa boqib, ba'zan bitta yoki ikkita sigiri ham bor bo'ladi."

Biroq ularning asosiy madadkori miltiqdir. Bolta, tuzoq va armoq ipi bilan kun kechirishning mohirona uddalagan mazkur odamlar o'rmonlarda yo'llar ochishgan, birinchi yog'och kulbalarni tiklashgan va o'zlari yerlarini tortib olgan asl amerikalik qabilalarga ro'baro' turishdi,

Tabora ko'proq ko'chkinchilar yovvoyi tabiat joylariga sinab o'tishi sayin ularning ko'pi fermerlar va ovchilarga aylanar edilar. Kulbalar o'rnini shisha oynali, kaminli va alohida honali qulay yog'och uylar egalladi, yangi hayot kurtak ortdi. Mehnatsevar ko'chkinchilar tez sur'atlari bilan o'z yerlarini eman daraxtlaridan tozaladi. Kaliy moddasi olish uchun daraxtlarni kuydirishdi va to'nkalarni chirib yotishga tashlab qo'yishdi. O'z bug'doylari va meva savzovotlarini o'stirishgan, bug'u, yovvoyi kurka va asal izlab o'rmon kezishgan, daryolarda baliq ovlashgan. Yer olib satrlari arzon yerlarning katta bo'laklarini olib qo'yib, qimmatiga sotishgan va yanadag'arb tamon siljib, boshqalarga yo'l ochishgan.

Fermerlar ortidan esa doktorlar, advokatlar, do'kondorlar, muxarrirlar, din voizlari, hunarmandlar va siyosatchilar ham yetib kelishgan, fermerlar mustahkam poydevor bo'lishgan. Ular o'zlari o'zlashtirgan joyda muhum

bo'lishga intilishgan va o'zlaridan keyin farzandlari ham shu yerda turishga umid bog'lashgan. Ular katta omborlar va g'ishtli uylar, sinchli uylar qurishgan, yerlarini mohirona o'zlashtirib serxosil urug'lardan foydalanishgan. Ba'zilar un tegirmonlari, taxta aralash ustaxonalari barpo etishgan. Yahshi sifatli tezyurar yo'llar qurishgan, cherkov va maktablar barpo etishgan. Natijada bir necha yil mobaynida hayritomuz o'zgarishlar ro'y bergan. 1830 yili Illinoys shtatining Chikago joyi hech bir istiqboli yo'q savdo qishlog'i edi. Biroq uning birinchi ko'chkinchilari olamdan o'tishdan ancha ilgariroq u davlatning eng katta va eng boy shaharlaridan biriga aylangan.

Fermalar sotib olish osongina bir ish edi. 1820 yillirdan keyin davlat qaramog'idagi yerlarning taqriban yarim gektarini 1 dollaru 25 sentga sotib olish mumkin bo'lganligi ta'kidlanadi. 1862 yilning ko'chkinchi fermasi qonunidan keyin esa yerni egallash va o'zlashtirish tufayligina uni o'ziniki deb talab etish mumkin bo'lgan. Qo'shimcha ravishda yerlarda ishlash uchun asbob-uskunalarga erishish oson bo'lgan. Bu shunday bir paytlar ediki, Jon Soul tamonidan yozilgan va journalist Xarasi Griley tamonidan ommaviylashtirilgan bir iboraga binoan yoshlar g'arb tamon borishi va mamlakat bilan unib o'sishi mumkin edi.

Meksika ixtiyoridagi Texasga Hijrabni sanamaganda qishloq ho'jaligi bilan mashxur ko'chkinchilarning g'arb tamon siljishi 1840 yilgacha Missuri chegarasini kesib o'tmagan. 1819 yili Amerika fuqorolarining yer olish talabnomalari bo'yicha to'plangan 5 million dollar evaziga Qo'shma shtatlar Ispaniyadan uzoq g'arbda joylashgan Oregon o'lkasiga ham Florida ham Ispaniyaning huquqlarini harid qildi. Shu paytga kelib Uzoq g'arb mo'yna savdosidagi misli ko'rilmagan faoliyat maydoniga aylanib, quruq terining o'zidan ancha uzoqqa boruvchi ahamiyatga molik bo'lishi muqarrar edi. Missisipi vodiysining ortida ko'chkinchilar uchun yo'l ochuvchi vazifasini o'tagan.¹⁵

¹⁵ Новая и новейшая история стран Европы и Америки (1870-1996 годы) М.: 1988 стр 120

Fransuz, shotland, irland ovchilari buyuk daryolar va ularning irmoqlarini o'rganib hamda Rokki va Semra tog'larining o'tish joylarini kashfetishib, 1840 yillada yerlar uzra siljish va davlatning ichkarisini ishg'ol etishga imkon yaratdilar.

Davlatning o'sishi beqiyos edi, aholi soni 1812 yili 7,25 milliondan 1852 yilga kelganda 23 milliondan ham oshgan, aholini yashashga yaroqli yerlar salkam Yevropa sathibarobariga oshgan, ya'ni 4,4 milliondan to 7,8 million kvadrat klometrgacha yetgan. Ammo mahalliy ihtiloflardan ildiz otgan asosiy nizolar hamon yechimini topolmagan muommo bo'lib, keyinchalik fuqorolar urushini kengaytirib chiqarishga sabab bo'ldi. Shu bilan birga g'arb tamon siljish jarayoni o'lkaning asl ahli ya'ni, hindular bilan ham nizo keltirishi muqarrar edi.

XULOSA

Jon Medison dastlab birinchi marta Amerika qirg'oqlariga 1652 yil qadam qo'ygan. Virjiniya shtatida 600 akr yerga egalik qilib, o'z plantatsiyasini boshqargan bu shaxs AQSHning to'rtinchi prezidentini otasi bo'lib, 1751 yil 16 martda Jeyms Medison tavallud topdi. Ularning oilasi Orenj grafligidagi eng yirik oilalardan biri edi.

Medisonlar o'z faoliyati davomida ingliz jentelmenlariga hos o'z mulkini mustaxkamlash va ko'paytirish payida bo'lishgan. Medison o'z farzandlarini qanday bo'lmasin o'qishga va oily ma'lumot egallashiga diqqat bilan e'tibor bergan. Shuning uchun 11 yoshli Jeymsni qadimgi grek va Rim yozuvchilarining asarlarini mukammal darajada o'rgatadigan xususiy maktabga o'qishga bergan. Maktabni tugatganidan so'ng uncha katta bo'lmagan Atlantika okeani qirg'oqlaridan Nyu-Jersi mustamlakasidagi kollejga o'qishga kirib, antic davr va o'z davrining yetuk faylasuf, yurist va tarixchilarni faoliyatlari bilan tanishdi. Shu bilan birga davlat va xuquq fani uning eng sevimli fanlaridan biriga aylandi. Xattoki qiziqishi tufayli shunday o'qishga berildiki, kuniga faqat 3 saotgina dam oldi.

Bu holat uning salomatligiga qattiq ta'sir ko'rsatdi, ammo u o'z salomatligi yuzasidan hech qachon vrajga murojat etmagan. 1772 yili parishon hotirligi tufayli Pristonni tark etib, Monpelega kelgan. Bu yerda u xudo va din haqidagi fikrlarida, anglikan cherkovlariga Virjiniya namunasidagi cherkovni hamma shimoliy Amerika provensiyalarida bo'lishini ma'qullagan. "Qulchilik va bo'ysunishni" ma'qullagan.

Yozgan maqola va xatlarida esa mustamlakalardagi Angliyaga qarshi harakatlarga moyilligi yaqqol namoyon bo'lgan. Mustamlakalardagi vatanparvarlik harakatida radikal qanotni egallab o'nlab yozgan pormfletlarida olib borilgan kurashning muvaffaqiyatlari to'g'risida qimmatli fikrlarni bergan. 1774 yil boshlarida "Ozodlik o'g'lonlari" jamiyatini quvvatlab, "Bostondagi

choyho'rlik"ni ma'qullagan. Kuz oyida Filodelfiyada yig'ilgan I Kontinental Kongresda metropoliyani tavorlariga nisbatan baykot e'lon qilgan.

Shimoliy Amerika va Angliya o'rtasidagi qurolli to'qnashuvlarni natijasi Medisonni ko'proq tashvishlantirgan. Chunki kurashlarda qullarning ishtirok etishi ozod bo'lish ilinjida ekanligi aniq edi.

1775 yili aprel oyida qurolli askarlar va vatanparvarlar o'rtasidagi harbiy harakatlar boshlandi. Virjiniyada esa tezkorlik bilan havfsizlik militsiya birlashmalari tashkil etishga kirishildi. Oktabr oyida 24 yoshli Jeyms Medison Orenj grafligidagi militsiya podpalkovniki lavozimini egalladi. Otish bo'yicha yuqori malakaga ega bo'lgan, xatto tirik mavjudod ham qochib qutila olmagan.

1775 yil aprelida Virjiniya gubernatori Lord Danmor Norfolk-Xempton rayonidan qochib, loyalist guruhlar bilan birga qo'shilib oladi. Mustamlakani boshqarish bo'yicha mahalliy vatanparvarlar Konyinental Kongresga murojat qilishganida, yangi hukumat tuzishni, Virjiniyalik vatanparvarlardan xoxish istagi bor shaxs boshqarsin degan ko'rsatma keldi. Tezkorlik bilan ta'sis Konventiga saylovlar belgilandi. Ikki deputatlik o'rniga Oranj grafligidan ikki nomzod Jeyms Medison va Taylorlar oilasi raqobatlashdi. Ular ikkalasi ham 1776 yil mayday ochiladigan Burgdagi ta'sis Konventidan o'z joylarini egallashdi.

Medisonning siyosiy faoliyatini boshlanishi keng qamrovli hisoblanib, dastlab u birinchi shtat ijroiya sovetiga a'zo etib saylangan, muddati tugaganidan so'ng qayta saylangan. Bu shtatlardagi yuqori oily lavozim hisoblanib, Medisonning faoliyatida alohida o'rin egallaydi. 1779 yil Virjiniyaning vakili sifatida Kontinental Kongresga saylandi. U Filodelfiyaga kelganida Kontinental Kongres o'z faoliyatini boshlagan edi, Medison, bu jarayonda qanday bo'lmasin o'z shtatini qiziqishlarini himoya qilgan "Mening vatanim Virjiniya" formulasi asosida ish faoliyatini tashkil qildi.

1777 yili Medison Kontinental Kongresda ishtirok etib, umumiy Amerika ittifoqi haqidagi “Konfederatsiya nomi” maqolasida o‘z loyihasini ma’ruza qildi, unda shtatlarning hokimiyati suveriniteti iqtisodiy va siyosiy sohadagi xayotning muhum tamonlari haqida alohida to‘xtaldi. Uning bu loyihasi vatanparvarlarni qoniqtirgan ammo ba’zi masalalar yuzasidan jiddiy munozaralarga sabab bo‘ldi, ya’ni g‘arbdagi hindular istiqomat qiladigan joylarni egallash bo‘yicha.

1781 yili Medison o‘zidagi manbalarga asoslangan holda, moliya siyosatiga diqqatini qaratdi. Pensilvaniyalik banker P.Morris boshchiligidagi moliya boshqarmasini tashkil etdi. U butun urush davomida Kongresning iqtisodiy masaladagi moliya ishlari bilan shug‘ullandi. Morris iqtisodiy siyosatini amalgam oshirish jarayoni davomida keng ta’lim dasturini ilgari surib, bajarilishi mobaynida o‘zi uchun zarur bo‘lgan yakka hukmronlik mavqeilarni berilishini talab etdi. Birinchi navbatda 5 foiz bojxona to‘lovini kiritishni Kongres oldiga qo‘ydi. Davlat xazinasini to‘ldirishda Konfederatsiya maqolasida ilgari surilgan dasturga binoan shtatlardan ixtiyoriy ravishda yig‘imlar yig‘ish, bu amalgam oshmagan taqtirda chet davlatlarning ko‘p miqdordagi zayomlardan foydalanish, uning ma’lum qismini armiyaga sariflanishini takidhladi.

Medison AQSHda demokratik hukumatning murakkab shakillarini asoslab berdi, shtatlardagi qonun chiqaruvchi hukumat va senatning rolini ko‘rsatib berdi. Ijroiya hokimiyatning mustahkamlash zarurligini ilgari surib, A.Gamilton, J.Dikinson, G.Morris va boshqalar tamonidan ilgari surilgan 7 yillik muddatga president saylash loyihasini faqat Medison quvvatlamagan. Keyinchalik Konvent ham 4 yil muddatni tasdiqlagan.

Medison AQSH Konsititutsiyasining yagona mualliflaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun u AQSH tarixida “Amerika Konsititutsiyasining faylasufi” deb nomlangan.

1794 yili Medison Dolli Peyn bilan turmush qurishgan. Bu nikox muvaffaqiyatli bo'lgan. Ammo 1798 yildan so'ng uning osoyishta hayoti tugadi, chunki Federalistlar Kongresga Fransiya bilan hamkorlikka qarshi qonun loyihalarini taqdim etishdi. Medison aktiv siyosiy faoliyat bilanshug'ullanishga majbur bo'lgan, ikki yildan so'ng esa prezidentlik saylovlarida respublikachilar g'alaba qozondi, u esa davlat departamentini raxbarligi lavozimini egaladi. 1802 yil Federalistlar hukumati 1778 yilgi shartnomani bekor qilib, Fransiya bilan savdo aloqalarni to'htatishni e'lon qildi, natijada Yevropa davlatlari bilan tushunmovchiliklarga sabab bo'ldi. Bu mojoro diplomatic munosabatlarda hal etildi. 1808 yili Medison mamlakat prezidenti etib saylandi. (1812 yili esa qaytadan saylangan.)

Uning olddida turgan muommolardan biri tashqi siyosat masalasi edi. Chunki bu sohani yaxshi tushungan holda Jeffersondan tashqi siyosat masalasini o'zi qabul qilgan. Angliyaga qarshi urish olib borgan 1812-1815 yillardagi AQSH-Angliya urishi "Janob Medison urushi" deb nomlangan.

Medison prezidentlik lavozimini egallab, o'z vazifasini bajarishga kirishib, Yevropa davlatlari bilan savdo aloqalarni rad qilgan, bu juda ko'p savdogarlarda norozilik kayfiyatini uyg'otgan. 1810 yilda qabul qilingan qonunga ko'ra, AQSh hamma davlatlar bilan savdo aloqalari uchun ochiq, ammo tetakchi davlatlar uning dengiz huquqlariga zarar yetkazmagan holda, deb ta'kidlagan.

Bundan Fransiya hukumati, o'z foydasiga foydalanishga urundi. Buni Medison habar topganidan so'ng, Napaleon hukumati AQSH prezidenti va Amerika savdosi munosabatlariga daxldor barcha ta'qiqlarni bekor qildi. 1811 yil boshlaridan diplomatic aloqalar va iqtisodiy munosabatlar Angliya bilan to'xtatildi. Bu voqeadan so'ng Angliya AQSH munosabatlari yanada keskinlashdi.

XIX asr boshlarida AQSH hukmron doiralari ekspsionistik g'oyalar bilan qurollangan edilar. 1811-1812 yillarda ekspsionistlarning yetakchilari

Medisondan Angliyaga qarshi urish e'lon qilishni talab etishdi. Hatta XIX asr AQSH tarixshunosligida Medisonga nisbatan pacifist sifatida qaralib, Angliyaga qarshi urish va ekspansionistik rejalarining dushmani sifatida gavalantirilgan. Ammo u ekspansiyaning qo'llab-quvvatlab, plantorlarning qiziqish va manfaatlarini inobatga olgan holda ish ko'rgan.

Angliya bilan urish davomida mamlakat ichki hayotida juda ham keskin vaziyat vujudga kelgan bo'lib, Medison shimol va janub o'rtasida to'qnashuv xavfini yuzaga keltirgan birinchi prezident edi.

Britaniya va AQSH ma'muriyati tomonidan bitim yuzasidan muzokaralar olib borilayotgan bir paytda Massachusets, Rod-Aylend, Konnektikut, Vermont va Nyu-Gempshir shtatlarining qonun chiqarish tarmoqlari tomonidan saylangan federalist vakillari Konnektikutning Xartfordida janob Medison urishga qarshi muxolifatning ramzi bo'lgan majlisga to'planishgan.

AQSH ma'muriyati faoliyati tarixi davomida mamlakat tarixida chuqur iz qoldirgan federalistlar va antifederalistlar o'rtasidagi kurash alohida o'rin egallaydi. Federalistlar asosan iqtisodiy hayotda dengiz portlarining shahar savdo-sotiq manfaatlarini ifoda etgan, Antifederalistlar esa qishloq ho'jaligini rivojlantirib, janubiy hududlar nomidan faoliyat ko'rsatganlar.

Angliya va AQSH urishi mustaqillik uchun olib borilgan ikkinchi urish bo'lib, undan ilgari Qo'shma shtatlarga davlatlar qatoridan teng maqom berilmagan edi. Bu urish yakunlanganidan keyin esa, inqilob davridan beri yosh Respublika boshidan kechirayotgan jiddiy qiyinchiliklarning ko'pi ortda qoldi. Konstitutsiya panohida vujudga kelgan davlat ittifoqi ozodlik va tartib borasida muvozanatni vujudga keltirdi. Past davlat qarzi va kashf etishga muntazir qit'a orqali davlat tinchlik va farovonlik istiqboli hamda ijtimoiy taraqqiyot tomon yo'l ochdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov. I.A “O’zbekiston XXI asr bo’sag’asida xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari” Toshkent “O’zbekiston” 1997 yil
2. Karimov. I.A “Tarixiy xotirasiz kelajak yo’q” Toshkent “O’zbekiston” 1998 yil
3. Karimov.I.A “Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch” Toshkent “Ma’naviyat” 2008
4. Арш Г.Л Новая история стран Европы и Америки Москва 1986 год
5. Война за независимости и оброзования США Москва 1976 год
6. Вселирная история V том Москва 1958 год
7. Доментьев .И.П Идейная борьба в США по вопросам экспансии. Москва 1973 год
8. Зословский Д.О Очерки истории Северо Американских Соединённых штатов XVIII-XIX веках Москва 1931 год
9. Иванов Ю.Ф Практикум по новой истории (1640-1870) Москва 1973 год
10. История Европы XIX века Том I с 1792 по 1814 год Москва 1889 год
11. Левисса и Рембо История XIX века. Москва 1938 год
12. Монфред А.З Напалеон Бонапарт Москва Мысл 1986 год
13. Новая и новейшая история стран Европы и Америки (1870-1986) Москва 1988 год
14. Норочницский Новая история 1640-1870 годы Москва 1986 год
15. Паринггтон В.Л Основные течения американской мысли в 3-томах Москва 1962-1963 год

16. Согрин В.В Основатели США исторические портреты Москва 1983 год
17. Согрин В.В Идеиные течения в Американской революции XVIII века Москва 1980 год
18. Фостер .У Очерки политической истории Америки Москва 1955 год
19. Фурсенко .А.А Американская революция и образования США. Ленинград 1978 год
20. Юровский Е.Е Новая история. Москва 1972 год